

ADATOK GYÖNGYÖSY ISTVÁN ÉLETEHEZ.

(Első közlemény.)

Gyöngyösy István nevééről.

A »*Phil. Közlöny*« XXX-ik évfolyam V-ik füzetében *Gagyi* Dénes úr ismertetést akart volna írni e folyóirat hasábjain megjelent nagyobb tanulmányomról, a mit *Gyöngyösy* Istvánról, mondhatom hosszúságos és fáradságos kutatások alapján közöltem. Elég hosszszű írói pályámon volt részem a megítélésben s ez az írói pálya bizonyítja, hogy még akkor se szólaltam fel a bírálat ellen, ha kézzelfogható valótlanságot állítottak rólam. Minék is tettem volna? A hozzáértő úgy is tisztában van rögtön az ily bírálatok értékével, a hozzá nem értő pedig úgy is fölöslegesnek tartja vizsgálni, hol van az igazság? Hogy most felszólalok, annak személyi és tárgyi okai vannak. A személyi dologgal gyorsan végzek. *Gagyi* Dénes úr munkáit igen sok alkalmam lett volna bírálgatni, de mindig kitértem e nagy tisztesség elől. Ezt én a köztünk történetek után természetes dolognak tartottam, nem úgy *Gagyi* úr!... Ez az egyik különbség köztünk. A másik, hogy én csak akkor írok új könyvet, ha valamit felkutatam, felfedeztem. Egy könyvből másik új könyvet csinálni nem szokásom.

Tárgyi okaim meg különösen bőven vannak, hogy valótlanságtól hemzsgő criticalai ügyelgéseit helyreigazítsam. Azt talán fölösleges megemlítenem, hogy stylusomat anekdotaszerűnek tartja. Bizonyosan hallott arról valamit, hogy regényeket, novellákat is szoktam írni. Ez az alapja ennek a kockázatos véleménynek, mert vajjon »mesélgetek«-e én anekdotaszerűen ez életrajzi vázlatomban? Persze e kérdés annak szól, a ki legalább figyelmesen elolvasta munkámat. Egy bizonyos: iparkodom mindig magyarosan írni s ezt a tulajdonságomat sohasem kívántam senki mekegő *pesti* vagy egyéb »művészi magyarságául« felcserélni.

Még mulatságosabb az az állítása, hogy munkám első fejezetében »zavarosan« foglalkozom a Gyöngyösy-Horváth-család nemességének bizonyításával. Azt már régen tudom, hogy *Gagyi* úr latinul nem tud, de magyarul legalább *olvasni* megtanúlhatott volna, így aztán ha nem a közlött latin nyelvű eredeti okiratokból, legalább az említett első fejezetből kibetűzhette volna, hogy ez a fejezet munkám alapja. Azért volt szükség erre a fejezetre, mert a többi mind rá van építve. Családi hagyományainkból már mint kis inges gyerek tudtam, hogy a költő a mi családunk egyik őse. Már mint serdülő ifjú gyűjtöttem a rá vonatkozó okiratokat. De teljesen megzavart *Dugonics* Andrásnak egy, a gömöri levéltárból közzétett okirata, a mely szerint *Gyöngyösy* István első felesége *Bekényi* Zsófia volt, míg az én okirataim azt hirdették, hogy *Baranyi* Ilona volt a hitvese. A magam részéről szerénytelenségnek tartottam volna az ellenkező felfogás mellett küzdeni, mert érdekeltséggel vádólhattak és félremagyarázták volna önzetlen és fáradságos kutatásaimat. Ez a körülmény évtizedekre visszavetett. Bizonyosan így is írtam volna családunkról valami vázlatot, ott talán megkockáztattam volna

azt is, hogy valószínűnek tartom: őünk volt a nagy költő, de hogy Gyöngyösy Istvánra vonatkozó sok értekezésemet megírtam és megírhatam, azt egyenesen Nagy Iván, azóta már elhalt érdemes tudósunknak köszönhetem. Az ő, e folyóirat hasábjain közzétett értekezése valósággal életre keltette kutatásaimat. Ő bizonyította be egy pár okirattal, hogy a költő felesége Baranyi Ilona volt s ugyanazt olvastam én is a tőlem már régen összekeresett okiratokban is. Így mertem megírni ez ügyben a »Vasárnapi Újság« 1898-iki évfolyamában közölt értekezésemet s így tudtam felelni a Nagy Ivántól csak felvetett, de el nem döntött kérdésre: A sok Gyöngyösy-család közül melyikből származott tehát tulajdonképen a költő Gyöngyösy István? Így tudtam alkalmazni okirataimat a költőre s minden szerénytelenség nélkül elmondhatom, hogy életének sok homályos részét megvilágítottam, mert az eredő forrásból merítettem. Hogy mindezek ellenére a »criticus« Gagyi az első fejezetet a Gyöngyösy-Horváth-család nemessége zavaros bizonyításának látja, az csakugyan inkább csodálatos, mint okos, vélekedő tünődés.

Ilyen vagy ehhez hasonló vélekedése az is, hogy nekem egyáltalán nincs is jogom a költő nevét »így vagy amúgy megcorrigálni« s »eredetiségéből« kivetköztetni. Ha még azt tettem volna is, a mit Gagyi úr rám fog, biztosan több jogom van hozzá, mint neki. Egyszer, mert én igenis legalább iparkodtam behatóan foglalkozni élete körülményeivel. Gagyi úr ugyan írt halála százéves évfordulója alkalmából egy tárczát a »Pesti Napló«-ban, de az nem egyéb, mint Dugonics, vagy jobban mondva a Dugonics-féle adatok Toldy szerint való átírásának ismételtetése. Ha valaki valamiről, vagy valakiről írni akar, ha nem saját magának is, legalább a közönségnek tartozik annyival, hogy a felvetett kérdésről annyira mennyire tájékozza magát. Pedig már ekkor nemcsak az én, de Thaly Kálmán, Nagy Iván a költőre vonatkozó kutatásainak eredményeit közölték, hát legalább az utóbb említett két nagy tudós írásait forgathatta volna, mielőtt semmit mondó, nagyhangú ömlengéseit szélnek eresztette.

Nekem eszemágyában sincs a költő nevét se imígy, se amúgy megcorrigálni. Hanem mennél több, a költőre vonatkozó okirat fordul meg kezemben, látom, hogy a költő maga is, de kortársai is ingadozva Gyöngyösi-nek, Gyöngyösy-nek, majd Gyöngyössi-nek és Gyöngyössy-nek írják e nevet, sőt egy- és ugyanazon okiratban is különféleképen írva előfordul ez a név. A régieknek ez fel se tűnt, mert helyesírásuk nagyon is ingadozó volt. Én tehát ebben a tekintetben csak annyit tettem: visszatértem az eredeti forráshoz. Teljes neve az 1630-ban kiadott királyilag megerősített zálogos levél szerint, a hol a költő apjának neve fordul elő így: Joannes Horvath alias (seu aliter) Gyöngyösy. Tehát a költő neve, minthogy a Horvath elnevezést a család teljesen elhagyta, Gyöngyösy István és semmi más!

Mikor halt meg a költő?

Erről sokszor említett értekezésemben csak ennyit írtam: »Az öreg költő 1704-ben szeptember havában halt meg, a vármegyei jegyzőkönyv még halála napját se jegyezte fel«. Tapasztalásból tudom, hogy a régiek, a hol pontos feleletet nem írnak ki, az a »*praeterlapsis diebus*« kifejezés nagyon tág értelmű. Semmi okom se volt reá tehát, hogy egyebet írjak. Gagyí Dénes úr azonban az okiratoknak színét se látva, tudományosan tünődéssel a következőket írja: »Bátran meg lehetett volna halála idejéről a szeptember 20—30-ika közötti időt megállapítani«. Igaz, hogy 1704 szeptember 30-ikán tartott gömörmezei restauráló közgyűlés jegyzőkönyve meg van. Ennek első pontját szó szerint itt közölni jónak látom, mert beszélni sokan beszélnek róla, de látni nagyon kevesen látták, összefüggő szövegében is bajosan olvasták. A szöveg, a mint az elsárgult papíron az elhalványult írást olvasni lehet, a következő:

Primo. Quando quidem Grosus Dominus Stephanus *Gyöngyössi* praecedentium annorum Vice Comes Superioribus, praeterlapsis diebus ultimam suam diem clausisset, perhocque officium ordinarij Vice Comitatus ex eo tempore vacasset, quod tamen Grosus Dminus Georgius *Bárczay* de eadem, veluti jam antecedenter Inclytiae Comitatus votae electus substitutus Vice Comes rite et legitime administrasset, recapitulata sua miserrima valedictione, praetactum Vice Comitatus Officium cum authentico sigillo Inclyti Comitatus resignavit. Occasione cuius Praetitulatus Dminus Praeses exhibendo sub secreto sigillo suae Serenitatis Principalis transmissa, ad Officium Vice Comitatus candidatur uno nominatur, factaque apertione sigilli et manifestatione, neocandidaturum, postea quam audita fuissent nomina Generosorum DD. Pauli *Máriássy* de Markusfalva, Stephani *Oroszláni*, Davidis *Modori*, Stephani *Toeke* Senioris, Joannis *Zabreczky*. Ingeminata Conclamatione totius Inclytiae Consensuque Dnum prius memoratum Paulum *Máriássy* subsecutaque juramenti sacramentalis expositi confirmavit.

Mindenki láthatja ebből a szövegből, hogy a költő halálának biztos napjára következtetni még megközellítőleg se lehet. Dehát vannak tudósok, a kik okirati bizonyosságok nélkül is történetet kívánnak írni, eseményeket megállapítani, a mi természetesen a legkönnyebb dolog volna a világon.

Én azonban, hogy e dolgot megvilágíthassam másképen jártam el. Bizonyos, hogy *Gyöngyösy* István élete utolsó éveiben *Csetneken* lakott. Épen azért nagy szeget ütött a fejembe, mikor halála napját a csetneki anyakönyvekben nem láttam feljegyezve. Józan észszel ebből annyit kellett következtetnem, hogy nem ott halt meg? De hát akkor hol? Mindenesetre valahol Gömörvármegye területén. Öreg ember volt már nagyon, hivatalos útja alkalmával is valahol elhalhatott.

Igy fordultam Gömör vármegyéhez. A megye nagyérdemű alispánjának, *Bornemissza* Lászlónak és igen érdemes főjegyzőjének *Lukács* Gézának volt érzékek e fontos kérdés iránt. Kérésre az összes keresztyén egyházakhoz kérdést intéztek, s ily hosszas; fáradságos kutatás után

Fábián Ferencz pápai praelatus és *rozsnói* plébános végre megtalálta a saját hallotti anyakönyvében a költő halálának napját.

E fontos bejegyzés így szól: »Annus, mensis et dies obitus 1704 24-ta Julii mortuus est Dominus Stephanus Gyöngyössy Vice Comes 75 annorum.« Se származása, se lakóhelye, se temetésének napja és helye nincs feljegyezve.

Ez a feljegyzés tehát csak halála napját bizonyítja hitelesen. Még azt sem lehet hitelesen venni, hogy csakugyan 75 éves volt-e. Hivatalos útján érte utól a halál. Felnőtt gyermekeit már régen szárnyra bocsátotta, szomorú magánosságban halt meg. Élete éveit csak úgy körülbelül írhatták oda. Hiszen már 1701-ben, mikor tántorgó és kései öregségére hivatkozva menekülni akart az alispánságtól már igen öreg ember lehetett. E körülményre való tekintettel öregebbnek hisszük a költőt halála évében, mint a feljegyzés állítja. Minthogy a temetés helye sincsen bejegyezve, még az is igen kétséges, vajjon *Rozsnó*n tették-e örök nyugalma helyére. Így bizonyosodik be, hogy az irodalomtörténeti kutatásokhoz az iróasztal mellett támadt ilyen és amolyan könnyű gondolkodás egyáltalán nem elégséges.

Hol született Gyöngyösy István?

Biztos feljegyzés nincsen erről, tehát e kérdés megfejtésénél csak a körülmények és a későbbi okiratok összevetéséből lehet és kell következtetnünk. Mint tudjuk a család őse *Mihály* volt, a ki 1593-ik év április 30-ikán Prágában kiadott nemes levelét 1595-ik év április 5-ikén Zemplén vármegyében hirdettette ki a Zempléni megyegyűlésen. E Mihálynak fia volt *János*, ki Ung vármegyébe kerülve 1619-ik év augusztus 10-ikén a *nagykaposi* gyűlésen újból kihirdettette nemes levelét. E kihirdetésnek az volt az értelme, hogy János Ungban is birtokot szerezve élni akart nemesi jogaival. Addig a család *Horváth* néven szerepelt, nemes levelök is e névre volt kiállítva, de mások is magok is Gyöngyösy-nek kezdték őket nevezni. Ez *nem előnevök* volt, mert akkor Gyöngyösy-Horváthnak írták volna magokat. Ennek azonban a régi okiratokban semmi nyoma nincsen. Egyébképen a nemesi előneveknek a régiek nagyfontosságot nem tulajdonítottak. Egy ugyanazon család tagjai magokat különféle előnévvel írták, születési helyökről vagy birtokaikról vették előnevöket. Ezen senkisésem ütközött meg. Így a Gyöngyösy-család a *Horváth* nevet teljesen elhagyta, már a költő unokája *Gatályi* Gyöngyösy Istvánnak írta magát, nem különben *Gábor* a költő dédunokája is. A költő bátyját *Pált*, a ki török fogságból kiszabadulva *Csik megyébe* származott el, *Kassay*-nak hívták, mert *Kassáról* költözött oda, de azért e néven is gyakorolta nemesi jogait, csak unokái, a tölem már közlött *Nemzetség levél* tanúsága szerint 1754-ben szerezték vissza hivatalos úton akkor is csak a vármegye tanubizonyosságával Gyöngyösy-nevöket. Erre *királyi megegyezés* (regius consensus) oklevélre nem volt szükség. Ez volt a régi eljárás. Ezt már itt nyomatékosan meg kell jegyezni!

A család Gyöngyösy neve csak 1624-ben fordul elő a leleszi conventtól kiállított zálogos levelel. Ezek szerint *Horváth* János másképpen *Gyöngyösy* (Joannes Horváth aliter Gyöngyösy) zálogba kapja *Agárdy* Jánostól de Nagy-Agárd Ungváron levő nemesi Curiáját. Persze a nemesi házhoz (curia nobilitaris) azon felül sok minden tartozott, mert őseink úgy gondolkoztak, hogy csak a házból megélni nem lehet. E házhoz is sok mindenféle tartozott: három szabad, dézmamentes szőlő, művelt és műveletlen föld, szántóföldek, rét, legelő, mező, kaszáló erdő, liget, hegy, völgy, puszta szállóhely, patak vagy folyórész, vízmosásos hely, malmok. *Agárdy* János Szalonihay Györgytől örökölte, a ki viszont törvényes csere után (Concambium) útján Homonnai *Drugeth* Györgytől szerezte. A ház csakugyan a vár tőszomszédságában volt.

Most következik egy különös jogeset, a mely a régi szokásokra, jogi eljárásra nézve is nagyon jellemző. *Gyöngyösy* János királyi titkos pécsettél ellátott levelet szerzett (regius consensus) e jóságára, a melyben szószerint bevették a bevalló *Agárdy* János záloglevelét, mint a királyi levél mondja: »*Non abrasas, non cancellatas, sed de verbo ad verbum insertas.*« Miért választotta e hosszú, költséges útát a takarékos és vagyonszerző János? Hiszen a convent hiteles hely locus credibilis volt, okiratait teljes érvényességükben elismerte akkor mindenki. Mikor először foglalkoztam e kérdéssel sok fejtörést okozott nekem is. De ide nem fejtörés kell, hanem a régi jogi eljárás ismerete. Épen azért első véleményem csak pedzette az igazságot. János Ungban, mint említettem 1619-ik évben hirdette meg a nemességét, mert a nélkül jogaival nem élhetett volna. Hogy a kihirdetés után senki sem háborgatta nemesi előjogaiban az világos. Az nem lehetett akadály ebben, hogy *Horváth* Jánost Gyöngyösynek kezdték hívni és ő is így hívta magát, mert *Gyöngyösről* kerültek oda, hiszen a kihirdetés után csak öt év telt, mindenki tudta, hogy Gyöngyösy és Horváth János egy és ugyanazon személy. A régi szokások szerint képtelenség fel is tenni, hogy Gyöngyösy Jánosnak nemesi elő jogán ez újabb neve miatt csorba nem esett volna. Ezért tehát nem kérte a királyi megerősítést. Mert ha a nevét akarja megerősíteni a zálogos levelet szóról szóra teljesen fölösleges bevenni a királyi levélbe, s a záradékban arról lett volna szó, hogy *Gyöngyösynek* ismerjék el Horváthot. Ilyenre az akkori jogszokások szerint szüksége se volt, erről az oklevélben egy betű sincs, ellenkezőleg a király a ház és hozzá tartozandók birtoklásában erősíti meg. Egyébképpen is mint az alább közlött okiratok bizonyítják János apja *Mihály* és annak fiai Zemplénben már előbb *Gyöngyösyeknek* írták magukat. És ezért nemesi jogokon semmi csorba nem esett.

Miért történt hát a királyi megerősítés? A régi jogszokások magyarázzák ez eljárást; őseink birtokaikat nem adhatták el csak elzálogosíthaták bizonyos számú időre. Vissza is válthatták a megállapított határidőn belül. Ezekből az ügyekből végnélküli perek keletkeztek, a minek végét sokszor több nemzedék se érte meg. A furaingos vagyonszerző János a legerősebb módhoz folyamodott, hogy birtokát elfoglalhassa. Királyi levelet eszközölt ki rája a mi az akkori jogszoká-

sok szerint egyenértékű volt e donatioval, királyi birtok adományozással. Ez volt a leghathatósabb mód, hogy birtokába beülhessen. Ez előtt még a hatalmas Drugetheknek is tagítani kellett, a kik semmi esetre se nézték jó szemmel, hogy épen városok tőszomszédságban egy idegen, beköltözött jövevény fészkelte meg magát. Hiszen a Drugethek folytonosan hadilábon állottak a szomszéd birtokosokkal s magával Ungvár városával is. Az Ung vizét is, a mely azelőtt *Radváncz*, *Darócz* és *Baranya* felé folyt *Eőr-Darmának* vezették, a mi miatt a város állandóan ki volt téve az árvíz veszedelmének. A város e miatt nagy pert indított ellenök, s később a kincstárral, Bercsényivel is. De épen ilyen háborúságban éltek a síkságon megtelepedett nemes urakkal is. Az ungmegyei levéltár tele van az ily panaszokkal, a mikor a megye volt kénytelen igazságot szolgáltatni, a mennyire tudniillik birt e felföldi kis királyokkal.

Nem ismeri az akkori idők jogi eljárását, a ki azt állítja, hogy az ungvári háznak már 1624-ben a költő apja valóságos birtokosa volt. Ha békével bírta volna, nem fog olyan költséges vállalkozáshoz, a milyen a »királyi beleegyezés« kieszközlése is volt, mert ezt a jogtudós Jánosról feltenni képtelenség. A királyi megerősítés pedig 1630-ik év május 8-ikán kelt s a régi hosszadalmas jogszolgáltatást figyelembe véve még ez évben is bajosan ígathatta be a megye Jánost birtokába. Nem születethetett tehát a költő olyan házban, a mi valósággal csak 1630-ik év után került kezébe, mert tekintettel arra, hogy a költő már 1652-ben házasesember volt, a rozsnói haláláról szóló bejegyzést is számításba véve, születési évét 1625—1627-iki évek valamelyikére kell tennünk. A rozsnói bejegyzés csak körülbelül mondja meg évei számát, mert szomorú magánosságban halt meg. Övei nem voltak, nem lehettek körüllette, még barátai is könnyen tévedhettek az évek dolgában. Nem is valószínű, hogy csak 23-ik évében lett volna házassága idején.

Bátran kimondhatjuk tehát, hogy nem *Ungváron* született, mert születésének évében az ungvári ház még nem volt apjának birtokában. A ki a jogszokásokat nem ismeri és a királyi oklevél hiteles adataival szemben a maga kigondolt véleményével erősködik, az olyan tudományos vitát kár folytatni.

Hol született tehát a költő?

E kérdést újra csak az okiratok adatainak összevetésével dönthetjük el. Bizonyos, hogy 1619-ik évben *János* már Ungban lakott, mert ekkor az ő nevének említésével, ő volt az előmutató (producens). 1656-ik évben kelt végrendelete szerint az öreg Jánosnak több háza volt: *Jenkén*, *Ungváron*, *Radvánczon*. Ezek közül a *radvánczi* házban lakott már ez időben, mert már akkor is birtokosnak kellett lennie, az ungvári ház sokkal később jutott birtokába, különben is végrendeletében a *radvánczi* házat mondja *atyai ház*-nak. Ha birtokos nem lett volna Ungban, nemességét se hirdetik meg, mert a régi nemes emberek csak akkor szavazhattak több vármegyében is, ha azon a területen fekvőségök is volt; ha másképpen nem zálogos jogon vagy elzálogosítva.

Az öreg János pedig már 1634-ben assesszora volt Ungmegyének. Az 1656-iki végrendelet Jánost *ungvári* lakosnak mondja, 1640-iki adásvévesi szerződés (nem 1641-iki, mint egy előbbi közleményemben sajtóhibából mondva van) *eperjesi* lakosnak. De a végrendelet szerint is készpénzének legnagyobb része Eperjesen volt a »Kőház«-ban, tehát ott is lakott, laknia is kellett táblával bíró városban procuratori dolgai miatt. A közélet régi emberei bizony igen gyakran szekérháton voltak ügyes-bajos és közügyi dolgaik miatt. Eperjesi házához tehát csak 1640-ben juthatott. Hogy ilyen kőházat is tudott szerezni, az nagy furfangjára vall, mert a régi városi polgárok feltékenységből még főuraknak is nehezen engedtek át házat városokban.

Eperjesen és *Ungváron* tehát nem születhetett a költő, *Radvácson* kellett születnie. E mellett bizonyít maga a végrendelet szövege is. Ebben mint a régi nemes urak általában minden fiuknak lakóhelyet hágy, természetesen a velők járó földekkel egyetemben. *Jánosnak* hagyja az eperjesi kőházat, de részes benne a költő is, Ferencznek a *jenkei* udvart rendeli lakásul. »*Istók*«-nak, a hogy legkisebb, de már házast fiát becézőleg említi végrendeletében is, szemlélatomást kedvez. Az *ungvári* és *radváczi* udvarházakat neki hagyja, a *radváczi* udvarházat minden kárpótlás nélkül, de már az *ungvári* házért nagy összeget, zálogos értékének felét, 300 frtot, fizettet véle bátyjának *Lászlónak*, a mi a mostani értéket véve, hármezer forintnál is több. Meg is okolja miért? A *radváczi* udvarház mint *atyai ház* »a törvény szerint is a legkisebb fiué.« Ez benne is van a tripartitumban. Ezért csak az *ungvári ház* juthatott volna *Lászlónak*, a kinek azonban az öreg János felfogása szerint nincsen szüksége lakásra, mert »papságra menendő léssen«. Azért fizettet »*Istók*«-kal *Lászlónak* egy tekintélyes összeget. Ez a napnál világosabban a végrendelet szövegéből is látszik. Tisztára bolondság jogtudós emberről olyat még fel is tenni, hogy egyszer kimondja: »az atyai ház törvény szerint is a legkisebbet illeti«, s azután mégis megfizetteti érte. Csűrész-csavarással nem lehet történeti tényeket megállapítani, de még azzal sem, hogy az ember először forrástanulmányok nélkül valamit kifőz feje bográcsában s azután utólagosan erőnek erejével keres hozzá állítólagos bizonyítékokat.

De a költő maga is »*rodváczinak*« (régiesen így írták) tartotta magát. Erre a legfontosabb bizonyíték 1663-ik év január 14-ikén *Csetneken* kelt Nagy Ivántól közölt osztálylevelél. Nagy dologról van itt szó. A költő felesége, *Baranyay* Ilona, testvérével Borbálával, még osztatlan birtokaikat rendezték atyafiságos békességgel. Jellemző, hogy itt az osztálylevelél írója és a »*legale testimonium*« *Homoki* András *ungmegyei* juratus assessor volt. Az pedig csak jól tudta honnan származott Gyöngyösy István, azért írta »*rodváczi*«-nak, de maga a költő is jelen volt ez osztálynál, tudásával és nem ok nélkül történt ez a megkülönböztetés. A költő felesége beteges asszony volt, hiszen nemsokára meghalt. A költő maga Gömör vármegyében jövevény. E vármegyében is élt egy *Gyöngyösy* István, a kinek a felesége *Bekényi* Zsófia. De Ungban *Eőr-Dama*, *Mátyócz*, *Pálócz* és *Bajánháza* környékén is él

egy Gyöngyösy István szolgabíró, a kinek felesége *Ráskai* Anna volt. Tehát nagyon is szükség volt a megkülönböztetésre. E különböző családból származó Gyöngyösyekre későbben még visszatérek. Sokszor hivatkoztam rá, most is nyomatékosan jelentem ki, hogy a régi nemesi családok lakóhelyükről, a hol természetesen birtokaik is voltak vagy szülőhelyükről vették előnevüket. Ebben senki sem akadályozta meg őket, általános szokás volt, a min senki sem ütközött meg. Gyöngyösy nem lakott *Radvánczon*, ha tehát a megkülönböztetésnek szükségét látta és a »*rodvanczi*« előnevet választotta, ez azért történt, mert ott született... Atyai birtoka volt Ungváron is, csakis, mert *radvanczi* születésű volt, azért íratta magát »*rodvanczinak*«.

Egyébképen a régi *Ungvár* össze volt épülve *Radváncz*czal, csak mikor az Ung medrét a *Drugethek Eőr* felé vezették, akkor menekült a lakosság nagy része a vízáradások miatt mostani helyére. *Radváncz*ot ma is Ungvár külvárosának lehet tartani, oly közel van hozzá.

A Gyöngyösyek curiája azonban *Radváncz*czal ellenkező oldalon a vár alatt volt. Ezen az oldalon alig volt egy pár utca, a mostani *Nagy-utca* már a város végére jutott. *Só-utcának* nevezték akkoriban.

Egy szóval *Gyöngyösy* István *Radváncz*on született. Az eddig feltalált okiratokból mást következtetni nem lehet. Ezt állom, ehhez se hozzáadnivalóm, se elvonnivalóm nincsen. Csak biztos okirati feljegyzés döntheti meg ezt a legvalószínűbb feltevést, az »észnek szerkesztő munkája«, mint a jó *Dugonics András* mondotta a saját, *Gyöngyösy* Istvánra vonatkozó következtetéseire, okirati tanubizonyosságok valószerűsége mellett csak magánélmék magángyönyörűségére szolgálhat.

Adatok Gyöngyösy István családja házához.

E rovatban közlöm mindazt, a mi *Gyöngyösy* János, a költő apjának *házaira* vonatkozik, vagyis a miből a költő születéshelyére következtetek. Feltétlenül szükségesnek tartom, mert tapasztalásból tudom, hogy »észbeli szerkesztő« urak annyi fáradságot se vesznek maguknak, hogy a hivatkozott okiratokat gondosan átnézzék, minthogy könnyebb is a merengés az okiratokon alapuló *egybevető* munkánál.

Gyöngyösy Horváth János királyilag megerősített zálogos levele. 1630.

Nos Ferdinandus dei gratia electus Romanorum imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae etcetera rex etcetera... Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod pro patre et in personis fidelis nostri egregii Joannis *Horvath* alias *Gyöngyösy* et nobilis dominae Catharinae Diák exhibitae sunt nobis et praenotatae quedam literae fidelium nostrorum honorabilium Conventus Ecclesiae S. Crucis, de *Lelesz* fassionales in simplici papyro ex duobus arcubus seu ternionibus conglutinatis constantes patenter confectae sigilloque eiusdem Conventus authentico a tergo impressivo com-

munitae quibus mediantibus fidelis noster egregius *Joannes Agárdi de Nagy Agárd* totalem et integram unam domum seu Curiam suam nobilitarem in oppido *Unguar* vocato extractam inque Comitatu de *Ung* existentem habitam, ac tres suas vineas liberas et exemptitias in promontorio eiusdem oppidi *Vnguar* sitas, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet eiusdem *Joanni Horuath* aliter *Gyöngyösy* et *Catharinae Diák* consorti suae eorundemque haeredibus et posteritatibus, successoribusque et legatariis utriusque sexus universis, omni eo jure libertateque et immunitate quibus idem *Joannes Agárdy* eandem et easdem tenebat et possidebat, in et pro sexingentis florennis hungaricis titulo pignoris certis ex respectibus modisque et conditionibus, in iisdem literis fassionibus clarius contentis et expressis dedisse obligasse et inscripsisse per manusque defacto tradidisse et assignasse dignoscéatur, tenoris infrascripti. Supplicatum propterea Maiestati nostrae humiliter exstitit, pro parte et impersonis praefati *Joannis Horuath* aliter *Gyöngyösy dictaeque Consortis suae Catharinae Diák*, quatenus easdem literas fassionales omniaque et singula in eisdem contenta, ratas, gratas et acceptas habentes, literisque nostris inseri et inscribi facientes, praemissae temporanae dationi, obligationi et inscriptioni per manusque de facto traditioni et assignationi, aliisque omnibus et singulis in iisdem literis fassionibus clarius denotatis et expressis, nostrum regium consensum benevolentem pariter et assensum praebere dignemur. Quarum quidem literarum tenor talis est: Nos *Stephanus Telekessy Praepositus* et *conventus Ecclesiae S. Crucis de Lelesz* memoriae commendamus per praesentes significantes quibus expedit universis, Quod egregius *Joannes Agárdy de Nagy Agárd*, frater scilicet consanguineus generationalisque et condivisionalis Nobilis quondam *Georgii Szalonthay* de eadem *Nagy Agárd* ab una parte, vero ab altera, Nobilis *Joannes Horuath* alias *Gyöngyösy* coram nobis personaliter constituti, ac praefatus, *Joannes Agárdy* oneribus et quibuslibet graviminibus universorum fratrum, sororum, proximorum et consanguineorum generationaliumque et condivisionalium suorum, haeredum item posteritatum et successorum suorum, ac aliorum etiam quorumlibet, quos videlicet subscriptum tangeret, tangere et concernere posset negotium quomodolibet nunc vel in futurum in toto per omnia in se suosque haeredes et successores quoslibet, ac cuncta bona et jura sua possessionaria receptis et levatis sponte et libere unaque vocis ipsorum ministerio extiterunt confessi, et primo quidem ac praecipue per praefatum *Joannem Agárdy* extitit confessum pariterque relatam hunc in modum. Quod ipse pro certis et perarduis atque adeo rationalibus evidentibusque et urgentissimis negotiis et necessitatibus suis sublevantes, potissimum autem tolerandis expensis in recuperatione et ad stipitem reeducatione certorum bonorum et iurium suorum possessionarium a se iam pridem abalienatorum, matura et exacta intra se deliberatione praehibita, *totalem et integram unam domum et curiam suam nobilitarem, quam videlicet superioribus retroactis temporibus et annis praefatus quondam Georgius Zalonthay frater dicti fatentis a spectabili et magnifico quondam Domino Comite*

*Georgio Drugeth de Homonna alias Iudice Curiae et consiliario Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis Equite aurato, cubiculario ac pincernariorum regalium in Hungaria, Magistro necnon Comitatum Zempliniensi et de Ung Comite pro aliis bonis et iuribus suis possessionariis aviticis, permodum et formam legitimi Concambii median-
 tibus certis literis nostris fassionalibus, superinde confectis et emanatis comparasset et permutasset, quae in ipsum Ioannem Agárdy fatentem per mortem defectum seminis ejusdem quondam Georgii Zalonthay uti fratrem condivisionalem legitimumque et immediatum successorem, jure successorio et devolutorio remansisset et condescendisset cui ab occidentali Laurentii Chille domus et sessio civilis, ab orientali vero plagis, quoddam umbracalium sub quo diversae res mercesque . . . per propalas negotiatoresque vendi solent proxima et contigua vicinitate jungerentur et adhaerent in oppido Vnguar vocato in Comitatu de Vngh existenti habitam, ac tres vineas suas liberas et exemptitias in promontorio seu vineto metisque et terminis eiusdem Oppidi Vnguar sitas simul cum cunctis earundem vinearum iuribus, usibus, fructibus et emolumentis, dictaeque domus et Curiae nobilitaris utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, foenetis, nemoribus, montibus, vallibus, vinearumque promontoriis, aquis item fluvii piscinis piscaturis aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis generaliter vero quarumlibet . . . et pertinentiarum suarum . . . nominis vocabulo vocitatarum integritatibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentis ad eandem utpote de jure et ab antiquo . . . extitissent . . . Horuath alias Gyöngyösy et nobili dominae Catharinae Diák Consorti suae eorumque haeredibus, posteritatibus successoribus . . . florennos hungaros hic coram nobis . . . in paratis depositis, per ipsumque Ioannem Agárdy fatenti ad se realiter et effective perceptis et levatis titulo pignoris usque tempus redemptionis ejusdem . . . dedisset colligasset, inscripisset . . . praememoratis Joanni Horuath alias Gyöngyösy et dominae Catharinae Diák Consorti suae eorumque haeredibus posteritatibus, successoribusque utriusque sexus universis deponere et ex . . . ere per hocque . . . ipsam domum et Curiam nobilitarem, in suprafato Oppido Vnguar in Comitatu de Vngh praescripto existenti habitam, modo praemisso per se obligatam et inscriptam, ab eisdem redimere voluerit et potuerit, voluerintque et potuerint . . . vel sese receptis praescriptis ipsis sexingentis florennis hungariis pecuniis scilicet suis iidem Joannes Horuath aliter Gyöngyösy et domina Catharina Diák consors sua eorundemque haeredes, posteritates, successores et legatarii utriusque sexus quilibet eandem domum et Curiam nobilitarem simulcum cunctis utilitatibus . . . vineasque praetactas, praefato Joanni Agárdy fatenti suisque haeredibus et successoribus quibuslibet absque ullo juris processu, tergi versationeque et renitentia aliquali pure et in specie remittere et resignare velint ac debeant teneanturque ac sint modis omnibus obstructi: Quod si autem id facere nollent . . . extunc in eo casu praefatus Joannes Agárdy fatens sique haeredes et successores quilibet Vicecomitem dicti Comitatus de*

Vngh tunc pro tempore constitutum cum uno Judlium et altero Jurato Assessore suis, saltem de domo habitationis seu solitae suae residentiae ad simplicem dumtaxat requisitionem . . . euocare et educere. Idemque vicecomes cum eisdem Judlium et Jurato Assessore suis, vigore saltem praesentium autoritate eidem per praesentes plene concessa et attributa, de bonis rebusque mobilibus et immobilibus dictorum Joannis *Horuath et dominae Catharinae Diák consortis suae* eorumque suprafatorum . . . posteritatum, successorum et legatorum quorumlibet praefato Joanni *Agárdy* suisque haeredibus et successoribus quibuslibet de aliis sexingentes florennis hungariis executionem facere. Ac insuper dictam etiam domum et Curiam nobilitarem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet vineasque praetactas idem . . . restituere possit ac valeat, habeatque omnimodam potestatis facultatem et auctoritatem ac ex debito officii sui omnino debeat et teneatur, nullis iuridicis remediis cautelisque et exceptionibus hac in parte obstare suffragariis valentibus. Hoc addito, quod si praefati Joannes *Horuath* alias *Gyöngyösy* et *domina Catharina Diák* praescripti haeredes, posteritates, successores et legatarii quilibet, medio tempore praeter structuras praesentes alia aliqua aedificia et structuras, meliorationesque aut reformationes in facie dictae domus et Curiam nobilitarem facerent et exstruerent, vineasque ipsas vitibus conserentes et plantantes cultiores et melioresque et fertiliores . . . etiam aliquam structuram illic erigerent: extunc tempore redemptionis suprafatae ipsius domus et curiam nobilitarem eorundem quoque et earundem omnium praetium et valorem condignum, secundum justam proborum hominum ad id adhibitorum aestimationem, idem *Joannes Agárdy* fatens, sui que haeredes et successores quilibet utriusque sexus summam capitalem praetactam, una cum summa ipsa capitali simul et semel pleneque et in paratis aequae in bonis et usualibus monetis eisdem *Joanni Horuath* aliter *Gyöngyösy* et *dominae Catharinae Diák Consorti suae* eorumque haeredibus, posteritatibus successoribus legatariis utriusque sexus universis haereditate resarcireque teneatur debeantque et teneantur, et non secus nec prius redemptionem ipsam experiri, perficereque valeat et valeantque. Assumendo nihilominus. Praefatus Joannes *Agárdy* de dicta Nagy Agard, fatens, oneribus sub praesumptis super se, suosque haeredes et successores quoslibet praefatos *Joannem Horuath* aliter *Gyöngyösy* et *Catherinam Diák Consortem suam* eorumque haeredes, posteritates successores legatarios utriusque sexus universos in libero et quieto et pacifico dominio usuque et possessione antelatae totalis domus et curiam nobilitarem in dicto Oppido *Vnguar*, in Comitatu *Vngh* supra-scripto existenti sitae, pignori modo antelato locatae cunctaque eiusdem utilitatum et pertinentium quarumlibet supra declaratarum ac trium vinearum suprafatarum in promontorio eiusdem Oppidi *Vnghuar* sitarum et plantatarum usque, praemissam redemptionis tum scilicet capitalis summae, tum etiam pretii et valoris aedificiorum, structurarum ac meliorationum et plantationum vinearum inibifientes plenariae et exactae exolutionis tempus contra quosuis legitimos impeditores, turbatores cauidicos et actores suis propriis laboribus, curis fatigiis et expensis

tueri, protegere et defensare indemniter conseruare. Harum nostrarum vigore et testimonio literario mediante. Datum feria et tertia proxima ante festum Beati Stanislai episcopi et martyri, anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo quarto. Nos itaque huiusmodi humillima supplicatione pro parte praefatorum Joannis Horuath alias Gyöngyösy et Catharinae Diák consortis eiusdem, nostrae modo quo supra porrecta Maiestati regia benignitate exaudita clementer et admissa praeinsertas litteras dicti conuentus ecclesiae S. Crucis Lelesz fassionales, non abrasas non cancellatas neque in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio ac suspitione carentes praesentibus litteris de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas quo ad omnes earundem continentias articulos, clausulas eatenus quatenus eadem rite et legitime existant emanatae viribusque eorundem veritas suffragatur raras, gratas et acceptas habentes praeinsertae temporanae dationi, obligationi et inscriptioni per manusque de facto traditioni aliisque omnibus et singulis superius in iisdem litteris fassionalibus clarius denotatis et expressis nostrum regium consensum praebemus Imo praebemus beneuolum pariter et assensum. Harum nostrarum secreto sigillo nostro quo ut Rex Hungariae utimur impendenti communitarum vigore et testimonio literarum. Datum in civitate nostra libera regiaque Poseniensi die octava mensis May anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo Ferdinandus. Stephanus Sennyei episcopus jauriensis.

Jegyzet. A költő anyja. Ez okiratból világos, hogy a költő apját Jánost a zálogos ház és a hozzátartozó jelentékeny földbirtok bírásában erősíti meg a király. Azt a végső sorok világosan bizonyítják. A Gyöngyösy-név megerősítéséről szó sincs, a mire szükség se volt. A tőlem már régen közölt »Nemzettség-levél« szerint Mihálynak, a nemesség-szerzőnek fia lett volna ez a János, a kinek felesége Diák Kata és unokája egy másik János a költő apja. De ez képtelenség. Az 1754-ben kelt »Nemzettség-levél« ugyanis szórul-szóra így szól: »Mely Jánosnak feleségétől, néhai nemes nemzetes Diák Katalintól voltak fiai: János, Pál, István, Ferencz és László, kik közül Jánosnak voltak fiai: János, Pál, István, Ferencz és László.« E nemzettséglevél csak másolatban maradt meg ugyan, de hitelessége kétségtelen. A későbbi okiratok sorra bizonyítják hitelességét, a leíró azonban tévedett a másolásban. Először igen feltűnő, hogy a két Jánosnak ugyanazon nevű fiai legyenek. Ez már gyanussá teszi a dolgot, fölötte valószínűtlen és különös véletlenség. Itt a leíró egy Jánosból két Jánost csinált, annyival is inkább biztos ez, mert alábbi írása rendjében egy »idősb« Jánost emleget. Lehetetlenség pedig az, hogy Mihálynak, a kit egy későbbi okirat tanúsága szerint még 1638-ban életben találunk s a zemplénmegyei nemesi kihirdetés szerint is 1593 körül ott élt, az 1656-iki, a költő apjának végrendelete szerint »számos esztendő volt, de egészséges állapota« tehát legalább 60—65 éves unokája legyen. Az emberi élet törvényei szerint bárhogy számítgassuk is az éveket, ez nem futja az időből. Ebből egy igen fontos következtetésre kell jutnunk: A költő István

édesanyja Diák Kata volt. Ez ugyan egyenlőre még semmi egyéb csak egy név. Nem valószínű, hogy a nemrégii nemes család sarja nem nemes leányt vett feleségül. Közjogunk szerint ugyan a nemes mátkája szintén nemes lett, mikor megesküdtött az urával, de emberi hiúságból véve a dolgot, nem tartjuk valószínűnek, hogy *János* nem nemes családból vett feleséget. Deák Kata tehát valamelyik nemes Deák-családból származott. Két Deák-család, a zalai is, később kapta a nemességet, így minden valószínűség szerint Deák Mihály leányát vette el, a ki 1609-ben mint *Báthory* Gábor testőrcinek hadnagya (Magister) nemességet nyert. Ennyi, a mit ez idő szerint a költő anyjáról mondhatunk. Ennek a Deák-családnak nemeslevele az ugocsai vármegyei levéltárban van. A család is odaváló. Az Ungban, Zemplénben lakó *János* könnyen megismerkedhetett e családdal.

Egyéb Gyöngyösy-birtokok.

A költő apjának 1656-ban kelt végrendelete pontosan értesít a költő apjának vagyoni viszonyairól, s egyéb udvarházairól. Legidősebb fiának *Jánosnak* lakóházul *eperjesi kőházát hagyta*, a hol a végrendelet szerint is készpénze volt, világos jeléül annak, hogy az öreg úr nemcsak *Radvácson*, hanem *Ungváron*, *Eperjesen* is lakott, a mint jogi ügyei s jószágai érdeke kívánta.

A *jenkei* udvart *Ferencz* örökölte az alsónémeti portióval (rész-birtokkal) együtt.

A zeleméri szőlőket szintén *Ferencz* örökölte, ez *Zombor* környékén a Hegyalján van, a hol nagyanyjok, *Kőrössy* Ilona lakott.

A végrendelet ez adatainak igazságát ungmegyei levéltári adatok bizonyítják.

Hogy milyen rész-birtokokat örökölt *Ferencz* *Alsó-Németiben*, a következő okirat ad róla felvilágosítást.

Proth. 8. folio 304. 1666. Causa Annae Baso consortis Nagy de *Perecheny*, Tutricis filiarum suarum Virginum Catharinae et Evae ex condam priori marito Ladislao juniore filio condam Joannis filii olim Ladislai senioris, filii condam . . . Bernath ex consorte sua condam Elisabetha filia condam Francisci *Palágyi* ex olim Dorothea filia condam Nicolai *Tibay* de Nagy Mihály progenitoris Actricis contra *Franciscum* filium *Joannis Gyöngyössi* Incattum ratione remissionis duarum sessionum aviticarum matunarum, specificatarum in possessione *Alsó-Németi* et Cottu de Ungh existentes in flor. 300 hung. suprafato condam *Joanni Gyöngyösi* impignoratarum per Paulum, filium condam Andreae *Vékey* ex Anna filia condam Joannis filii condam Ladislai filii olim . . . *Palágy* ex Sophia filia suprafati condam Nicolai *Tibay de Nagymihály*, Fratrem utpote supra nominatarum puellarum consanguineum, paria pro Incatto petunt. 1654-ben *Vékey* Ilona — mint az ungvári levéltár Proth. 7 folio igazolja — egy jobbágytelket 100 magyar forinton adott zálogba. Ez is *Ferencz* öröksége volt.

Vékey Pál és társai adták tehát 300 frtéért zálogba *Jánosnak* a két alsó-németi telket, a mit ez okirat szerint *Baso* Anna *Perecsenyi*

Nagy Istvánné és társai 1666-ban mint *Vékey, Palágyi* és *Tibay* örökösök pöröltek. Körülbelül 72 hold szántóföld, belső telek és hozzátartozó legelő, kaszáló, erdő volt ez.

A *jenkei* nemesi udvart és földeket a Csicseri—Orosz-családtól szerezte János úr, mint az alább közlött okirat bizonyítja:

Proth. 7. folio 23. 1647. Protestatio Andreae et Francisci filiorum cond. *Petri de Csicser* ex Susanna *Pongrácz de Nagymihály* susceptorum contra praefatam Matrem ipsorum ad Bona eorum in Possessione *Jenke* et *Cottu de Ung* existen. a *Joanne Gyöngyössi* auctionem levantem prohibitive facta.

Az öreg Gyöngyösy özvegy *Csicseri Orosz Péterné* Nagymihályi Pongrácz leánya Susanna jogügycivel is foglalkozott, s így kerítette meg a *jenkei* udvart, a mi ellen saját fiai protestálnak, de hogy sikertelenül, bizonyítja az is, hogy *Ferencz* örökölte.

1647-ben az ungi levéltár Act. num. 20. okirat bizonyossága szerint Felsőbaranyai *Baranyi* Gáspártól leendő nászától, költő fia apósától vette zálogba 200 frton *Jenke* községben levő telket, a hol *Matecza* János jobbágy lakott; ezt is *Ferencz* fia örökölte. Érdekes adat, akkor tehát egy jobbágy-telek folyóértéke, 36 hold a hozzátartozó legelővel, kaszálóval, erdővel 200 frt volt Ung síkságán, természetesen jobbágyostól együtt. Nagy pénz, másutt 100, sőt 50 frt. Ez is *Ferencz* birtoka lett.

Jánosnak az eperjesi kőház maradt a három ezer forint készpénzen kívül, a mennyi különben minden fiúnak jutott. »*Istók*«-kal, a költővel szemben azonban kivételt tesz legkisebb fiának kedvező apa. Rávonatközölgag így rendelkezik végrendeletében: »*Istóknak* az ő pénzbeli részét magaméval együvé töttem az fekete Ládában, magam kezemmel czédulákat irtam az atskókra, ötet azokban senki meg ne háborgassa, mivel ő reá legkevesebbet költöttem.« Bizonyos tehát, hogy készpénzben is többet kapott, mint testvérei.

Későbbi okirattal is bizonyíthatom, hogy a végrendelet ez adata is valóság. Az eperjesi kőházat 1672-ben is bírta János. A tokajvidéki és ungmegyei putkahelmecezi és ungvári szőlőkben neki és minden fiának része volt. A tokajvidéki szőlőkről is van okirati bizonyosság, a *kisfaludi* szőlőkről 1640-iki adásvevési szerződésben van szó, a *zombori Buzásszőlők* a költő nagyanyja *Körösy* Ilona 1611-ik évi szerződésében előfordúlnak. Ekkor adta el az egyik parlag részét *Fay* Istvánnak. A radvanczi nemesi curiáról a végrendeleten kívül egyéb okirati bizonyosság nincsen, de ez elegendő bizonyíték, mert többi adatait későbbi és megelőző évekből kelt okiratokkal igazolni lehet. Az ungvári curiáról az 1630-ban kelt királyi levél nyújt teljes felvilágosítást. A pénzen, szőlőkön kívül e két nemesi curia volt a költő legértékesebb öröksége. Az ungvári házért 300 forintot azonban bátyjának Lászlónak kellett kifizetnie.

László és István közösen örökölték az alsónémeti *Ladányi* pusztát. Ezen szón nem földbirtokot, hanem háznélküli belsőséget kell érteni.

Ez a *Ladányi-pusztá* a Ladányi-család birtoka és nemes telke volt (curia nobilitaris). E végrendelet ez adatát a következő okirat igazolja:

G. 146. Proth. 7. fol. 166. 1652. Venditio Catherinae *Ladany* Consortis Nicolai *Potoranszky* et Joannes *Ladany* prolium condam Joannis *Ladany*, super Curia in possessione *Alsó-Németi* et Cottu de *Ungh* existente per patrem ipsorum a *Sophia* Deszpot, relicta condam *Davidis* Literati in summa pecunaria adquisita, facta Joanni *Gyöngyösy* seniori eodem jure inscriptione pro 300 fl. hungaricalibus.

Természetesen e telekhez is erdő, legelő, rét, kaszáló, halászati jog, malom is tartozott, mint általában a nemesi telkekhez, azért volt zálogos ára 300 frt, abban az időben egész vagyon.

E kis értekezéssel két célzt iparkodtam elérni. Az első a legfontosabb, hogy az 1656-iki végrendelet hitelességét későbbi egyidejű levéltári adatokkal bizonyítsam. Ugyanis e végrendelet csak másolathán maradt meg *Gyöngyösy* Gábor peres iratai között, a ki 1776-ik év körül *Gatályból Baranyába* ment vissza lakni és egymásután visszazserezte, váltogatta az ott lévő *Gyöngyösy-* és *Baranyay-féle* birtokokat. Az a körülmény, hogy peres iratai között maradt meg, mindenestre növeli hitelét, de az előadott levéltári feljegyzések egybevetésével hitelessége minden kétséget kizár.

Későbbi okiratok az ungvári *Gyöngyösy-házról*.

Két okiratot közlök itt alább, a melyik közül az egyik tanubizonyossága annak, hogy őseink mily görcsösen ragaszkodtak a föld-birtokhoz. A már régen zálogban levő birtokot se tekintették a családra nézve elvesztetnek. Mikor *Thököli Imre Drugeth* Zsigmondot *Kassán* lenyakasztatta, a homonnai *Drugethek* ágából már csak *Róbert* korbaviai püspök, szentjóbbi apát élt. A királyi fiscus rögtön rátette kezét a *Drugeth-birtokokra*, a melyek így a törvény szerint a koronára voltak visszazállandó. Az összeírás megvan *Ung* megye levéltárában ilyen címmel »*Conscriptio Arcis et Bonorum Ungvar*«. Mikor előkerült ez a fontos iratcsomó, már akkor egypár fővárosi lapban röviden szólottam róla. De ránk nézve legfontosabb egypár sornyi bejegyzése az ungvári *Gyöngyösy-házról*. A fiscus nem tartotta még 1691-ben sem lehetetlenségnek, hogy az ungvári házat is megkerítheti a koronának, különben miért jegyeztethette volna fel a *Drugeth* javak közé? Ime, azért volt kénytelen e java birtoklása céljából az öreg *János* a költséges és hosszadalmas királyi-zálogos levelet kijárni e birtokát illetőleg. E feljegyzés szorul-szóra így szól: *Nobilis Stephani Gyöngyösy sessio 1/2 ex indultu Georgii condam senioris Drugeth de Homonna concambialiter Anno 1611 sabathi proximo ante Festum Jacobi Apostolorum pro portione Georgii condam Szalonthay in Possessione cessa perennaliter.*

Kelt pedig ez az összeírás 1691-ben.

Ebből az okiratból azok, a kik *Gyöngyösy István* születéshelyét *Ungvárón* keresik, azt a jeles dolgot következtették, hogy az ungvári ház már 1611-től fogva a *Gyöngyösyek* birtokában volt. (Határszéli

Ujság 1908. 8-ik sz.) Pedig a szövegből világos, hogy ez esztendőben a Drugethek *Szalonthay* Györgynek engedték át, csak 1624-ben adta át *Agárdy* János a házat és a birtokot *Gyöngyösy* Jánosnak, a ki azonban csak 1630 után, a királyi megerősítés útján jutott jogos birtokához. Ime, ide viszen, ha az ember erőnek erejével keres a saját előre kigondolt feltevéséhez bizonyítékokat.

E feljegyzés fontossága abban van; világosan kitűnik belőle, hogy a ház 1691-ben még a költő birtokában volt, különben a név mellé oda volna téve: *a junior* jelző, a mennyiben a fiatalabb István apja még élt.

A házra vonatkozó másik okiratot *Csűrös* Ferencz fedezte fel az ungvári levéltárban. Az okirat jóval a költő halála után 1732-ben kelt. Ez egy ünnepies tiltakozás. A költő bátyjának *Ferencznek* fia Péter ugyanis valami üton-módon hozzájutott az ungvári házhoz, ezért a költő fia *István* Ung vármegye közönsége (Universitas) előtt tiltakozik ez ellen, mert — úgymond — e házat a tiltakozás beadója édesatyjának, öregebbik *Gyöngyösy* Istvánnak egyenes leszármazás útján használatra, birtoklásra adta, rendelte. . . .

Töredékesen ugyancsak *Csűrös* Ferencz közölte ez okiratot a »*Határszéli Újság*«-ban 1908 július 13-ikán. Hogy mit következtet belőle, megmondja a következő szavakban: »A költő apjának, *Jánosnak*, mint ügyvédembernek városban kellett élnie, mert hiszen jömenetelű ügyvédi iroda mint manapság, *akkor sem lehetett valami eldugott faluban*. Ez bővebb magyarázatra nem szorul. Az a kérdés már most, volt-e *Gyöngyösy* Jánosnak, a költő édes atyjának Ungváron háza? Mert ha volt, úgy igen valószínű s nekem ez a meggyőződésem, hogy a költő születéshelye nem *Radváncz*, hanem *Ungvár*.«

A hány szó, annyi valótlanság. Példája annak, mennyire megittasodik némely ember a saját sikerétől, ha véletlenül egy fontosabb okiratot talál. Nem iparkodik rajta, hogy a többi okiratokkal egybevetve, a mi új benne és fontos, azt megállapítsa, hanem megereszti képzelődése szárnyait és tücsköt-bogarat következtet belőle. Ilyen módszerrel nagyon könnyű volna történetet írni, csak haszon nem volna belőle. *Csűrös* úr nem vett magának annyi fáradságot, hogy megnézzé 1905-ben megjelent munkámat *Gyöngyösy* Istvánról, a hol megoldvashatta volna, hogy a *Gyöngyösy* ungvári házaról az *egykorú* okiratok alapján részletesebb és fontosabb dolgokat mondok el. Tehát régi, nem új dolog az, hogy *Gyöngyösy* Jánosnak háza volt Ungváron, de csak 1630 után jutott birtokába. A költő tehát nem születhetett az ungvári házban, mert 1630 után nem született.

Az az állítása pedig, hogy a régi procuratorok és advocatusok, fiscusok *eldugott faluban* nem élhettek, tehát a költő apja sem lakhatott *Radvánczon*, a régi állapotok felől való teljes tájékozatlanságára vall. A régi ügyvédeknek három fajtáját ismerték, a *procurator* egyes nagy családok, uradalmak jogi ügyeit végezte, az *advocatus* magánemberek ügyeiben forgolódott, ez azonban nem volt kötelező, mindenki úgy védte magát, a hogy tudta. Fiscus a megyei ügyeket látta el, a

szegény nép ügyeiben járt el, voltak azonfelül királyi fiscusok is, a kik a királyi javak jogi ügyeit intézték. De valamennyien birtokaikon s bizony sokszor nagyon eldugott helyen laktak, mert a régi nemes ember elsősorban birtokai jövedelméből élt s bizony e miatt, a közügyekben forgolódván, gyakran szekérháton kellett töltenie napjait. A megyei gyűléseket is bizony sokszor csak »eldugott« falvakban tartották, így az ungmegyeieket is. Csak később vált szokássá, hogy állandó megyeszékhely lett.

Az okirat fontossága nem is abban van, a mit Csűrös ki akar belőle olvasni. Fontos azért, mert belőle meg lehet állapítani egyéb adatok összevetésével, hol volt a költő apjának háza, a hol gyermekevei egy részét töltötte. A nemesi curia ugyanis észak felől a tisztelendő jezsuita atyák collegiuma, dél felől pedig a nemes Thuróczy-család curiájával volt szomszédos. A jezsuiták collegiuma pedig a görög katolikus püspöki lakás helyén volt, ennek szomszédságában van tehát a régi Gyöngyösy-telek. Így Ungvár egy újabb történeti nevezetességű helyet nyert.

De irodalomtörténeti tekintetből még ennél is fontosabb, hogy ez okirat megnevezi Gyöngyösy János végrendeletét, pontosan megmondja, hogy ez a végrendelet 1656-ban kelt, a mi igaz is. Hivatkozik reá, hogy e házat a tiltakozó apjának, a költőnek hagyta. Ez is benne van a végrendeletben. Így a csak másolatban megmaradt végrendelet hitelességét erősíti meg. De megerősíti az 1754-ben kelt, másolatban maradt »Nemzetiség-levél« egypár adatát is; tudnillik, hogy Jánosnak fia volt *István*, Istvánnak ismét *István* nevű fia volt.

Mínthogy Csűrös Ferencz töredékesen közölte ez okiratot, szükséges szó szerint való közlése s az alábbiakban közöljük is:

Protestatio Stephani Gyöngyessy.

Generosus Dominus Stephanus alterius condam Stephani filii dudum vita functi Joannis Gyöngyessy Filius, tam suo, quam et uterinorum et congenerationalium Sororum suarum nominibus et in personis coram inclitya universitate Dominorum Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium Comitatus de *Ungh*, occasione generalis congregationis die 10. Mensis Januarii Anni 1732 in Oppido *Unghvár* celebratae in forma solemnibus protestationis, contradictionis, in et prohibitionis detegeret sequentia: Qualiter superiori adhuc anno 1656 jam dudum evolutus praedecelatus avus suus Joannes condam Gyöngyessy vigore certae testamentariae dispositionis curiam nobilitarem in praenotato oppido *Unghvár* jam fato comitatui huiccede *Ungh* adjacente situatam (cui a septentrione collegium reverendorum patrum Jesuitarum, a meridie vero curia seu domus inclityae familiae Thuróczy advicinarentur) filio suo prae attacto Stephano Gyöngyessy vero domini protestantis progenitori via immediatae successionis usuandam et possidendam legasset et ordinasset tractum tamen temporis nesciretur quo juris titulo eadem praenotata curia ad manus Egregii Petri Gyöngyessy devenisset. Qui siquidem cum summo praepredicio et damno domini protestantis et reliquorum cointeressatorum praedecelatum

curiam per decursum certi temporis non tantum possedisset et usuasset quin imo sine scitu eorundem in anno proxime evoluto eandem quoque extraneis et a sanguine alienis in hypothecare, vendere vel qualitercunque inonerare non dubitasset, de dictamine vero articuli 47,1723 similes praejudiciosae bonorum fraternorum vel sororiorum abalienationes et inonerationes sepositis quibus suis contractibus aut fassionibus tamquam ipso jure nullis vindicari valerent, ac si et in quantum justus titulus per possessores doceri nequiret fructus quoque medio tempore percepti resarciendi venirent: ratione ex ea toties mentionatus dominus protestans in tempore suis reliquorumque cointeressorum juribus prospectum iri cupiens et vel maxime ne per quampiam taciturnitatem aut silentium superius annotatae curiae uti attentum esset per praenotatum Petrum *Gyöngyösy* interventae tentioni usuatoni ac subsequenter, dein attentatae praejudiciosae venditioni inhypothecationi vel qualitercunque factae abalienationi consentire videatur, eidem solemmiter protestaretur, declamat et contradicit, simul ac actuales ejusdem nobilitatis suae curiae possessores a tentione inhibet et prohibet palam publice et manifeste, reservaretque sibi omni meliori a legibus licitato modo juribus suis et reliquorum cointeressorum prospiciendi eademque revindicandi facultatem. Coeterum peteret praesentis protestationis, contradictionis in et prohibitionis suae seriem inclyti comitatus protocollo inseri, sibiique jurium suorum et reliquorum cointeressorum, pro futura cautela necessarias de de super testimoniales subauthenticis praelibati comitatus extradari.

Jegyzel. Eredetiye az ungmegyei levéltárban Proth. XIII. Folio 386. 387. jelzés alatt.

Csűrös Ferencztől kiadott Gyöngyösy-iratok.

Csűrös Ferencz az 1907-iki »*Irodalomtörténeti Közlemények*« második füzetében Gyöngyösy Istvánra és családjára több okiratot közölt. Nálam bizonyosan senki jobban nem tudja méltányolni az ily hangyaszorgalmat és vastürelmet kívánó munkát. Mily fáradságos vesződéssel jár egy-egy ily adat felkutatása! Szívesen elismerem azt is, hogy a közölt adatok között van irodalomtörténeti fontosságú, a melyek vagy új dolgot vagy a már ismert körülményeket erősítenek meg. Ezek nagy részét én is kikerestem még Csűrös előtt az ungmegyei levéltárban és ez értekezéseim folyamán besoroztam a többi már ismeretes adatok közé, hogy így egymást kiegészítve új világot vessenek a költő életének homályos részleteire. Nekem különösen nagy örömemre válnék, ha segítő társakra találhatnék e fáradságos levéltári kutatásokban, mert csekély erőm elégtelenségét én érzem a legjobban. Azonban az ilyen kutatásokhoz az oklevél megtalálása még nem elégséges, sőt még az se, ha az ember a felfedezés nagy diadalmárában rögtön messzire terjedő következtetéseket enged meg magának. Először meg kell állapítani, vajjon az okirat azokra a személyekre, körülményekre tartozik, a kikre és a mikre vonatkoztatni akarja. Az okiratok adatait egybe kell vetni a már

feltalált okiratok adataival. Ilyen egybevető vizsgálódás, a mely persze fáradságos is, tisztázza a kérdést, s egyúttal az okiratok sorában az új okiratnak is kellő helyét jelöli meg. Ha ez nincsen meg, nemcsak téves következtetésekre kell jutnunk, de a tisztázandó kérdés elhomályosodik és sokszor évtizedekig egy helyben marad, mert az utat sziklás hegyek zárják el, a honnan nincs kijárás. Idő kell hozzá míg valaki az igazi ösvényre újra rátalál. Dugonics példája is bizonyítja ugyanezt, ő is egy-egy kihalászott levéltári adattal *Békényi Zsófiát* mondotta *Gyöngyösy István* feleségének és minthogy erről az *Istvánról*, a ki szereplő egyéniség se volt, nagyon kevés feljegyzés maradt, a költőről magáról a legújabb időkig nagyon keveset tudtunk.

E megjegyzések teljesen ráillenek *Csürös Ferencz* közleményére is. Már bevezető soraiban is sok a valótlan állítás. Nem igaz, hogy a *Gyöngyösy-család* Ung megyében nemességét meg nem hirdette volna. Mert hiszen 1619-ik év augusztus 10-ikén a *nagykaposi* megyegyűlésen a nemeslevelet kihirdették. A nemesek szemlétét (revisio) és vizsgálatát (investigatio) 1732-ben folytatólagosan Ungváron tartották, ekkor három *Gyöngyösy* ifjabb, öregebb *István* és *Péter*, *Ferencz* fia igazolták nemességüket. De igazolták egyúttal, hogy a *Gyöngyösy*ek *Horváth-ágából* származnak, minthogy az kétségtelen, hogy ez ágból való *István*, a költő fia, ez okirat újabb bizonyítéka annak, hogy a költő a *Horváth-Gyöngyösy*ek családjából származott. Egyúttal a másolatban megmaradt nemzetséglevél adatait is bizonyítja. E fontos okirat így szól: *Protocolli Revisionis seu Investigationis Nobilitum huiusce Comitatus de Ungh existentium, a interventu eatenus Benignorum Excelsi Consilii Regii Intimatorum die 5-ta Martii 1732 in Oppido Unghvár Continuitive peractae.*

Folii 15, 70, 427.

Stéphanus senior et junior nec non Petrus Gyöngyösy alias Horvath producerunt Benignissimas *Rudolphii* Secundi Dei Gratia Romanorum Imperatoris et Regis Hungariae Armales *Georgio* condam *Horvath*, ac per eum Consorti, nec non *Michaeli Horvath* Affini, eiusdem *Clementer* elargitas in arce Regia Pragensi, ultima Die Mensis Aprilis anno Domini 1593 emanatas, Subscriptionibusque Altae Fatae Suae Majestatis Sanctissimae et Joannis Kutassy episcopi Jaurinensis, nec non secretarii Tiburtii Himmelreiche roboratas ob tempora Disturbiosá. Anno Domini 1595 in Gremiali J. Comitatus Zempliniensis Congregatione Die 5-ta Mensis Aprilis in Oppido Zempliniensi Celebrata, per Thomam Vásárhelyi juratum Comit. Notarium publicatas; Vigore quodsiquidem iisdem producentes Condescendentiam, a praetactio Imperatore, Literalibus instrumentis evicissent, Nomen que Horvath Testamentalibus Divisionalibus Statutoriis item et aliis Literalibus Instrumentis sibi aplicuissent adeoque nobilitatem suam sufficienter stabilivisse Censentur.

Tehát ime, *Horváth* nevöket végrendeleti irásokkal, osztálylevelekkel és a törvénynek megfelelő egyéb iratokkal (statutoriis) igazolták.

Ilyen valótlanág *Csürösnek* az az adata is, hogy a költő fia *István* 1713-ban meghalt, s felesége *Ráskai* Anna volt. *Gyöngyösy*

Istvánról írt munkám 66-ik lapján közöltem Gyöngyösy *Borbála* és *Éva* adásvevési szerződését, a mely szerint két *csertéri* hegyen levő szőlőjüket nyolczvan magyar forintokon eladták Istvánnak, a költő fiának. E szerződést az öregebbik Gyöngyösy István, a költő is aláírta. E szerződésben meg van írva, hogy felesége *Bégányi* Borbála volt, hogy mennyire nem halt meg 1718-ban bizonyítja a fentebbb közölt oklevél is, a mely 1732-ben kelt. De munkám 69-ik lapján közölt zálogos levél szerint még 1744-ben is élt, kései öregségét mutatja e zálogos levél alá írt reszkető betűs néhány sornyi írása is.

Ime hová viszen az, ha valaki egy-egy oklevelet kihalászva, az egyeztetés igaz, nehéz és fáradságos munkáját elhanyagolja. Így aztán azt se veszi észre, hogy Ungban is *kétféle Gyöngyösy-család* élt. *Bajonháza* és *Eőr* környéken az egyik, s a másik *Baranya-Radváncz* és *Üngváron*. Ez utóbbi volt a költő nemzetsége.

Ez azonban csak kisebb hibája, mert hiszen itt csak a költő fiáról van szó; de valóságos zavart idézhetne az a csomó okirat, feljegyzés, a melyet a költő apjára, *Jánosra* vonatkoztat, pedig ez a János más családból származott. Hiszen mily könnyen észrevehette volna, hogy hamis nyomon jár. 1618-ban ez a *János* már meghalt, hiszen ez évben feleségét, *Bayanhazy* Annát mint özvegyét említi a B. 267. számú okirati feljegyzés. Már pedig az csakugyan bizonyos, hogy a ki 1618-ban meghalt, 1656-ban végrendeletet nem ír. A költő apjának felesége különben is *Deák* Kata volt. Csűrös közleményének 1600—1643. évekre vonatkozó, tehát legnagyobb része irodalomtörténeti tekintetben teljesen értéktelen, csak a kérdés összekuszálására való lett volna. Hosszú közleményéből alig marad négy oldal, a mely használható, ezek közül is néhány adata valóban kétséges. Ezek is nagyobbára már ismert adatokat erősítenek meg, de még így is becsesek. Azt hiszem könnyű belátni, hogy a kutatásoknak helyes mederbe való terelése céljából e pár sor megírásával igazán tartoztam.

MAGYAR ÍRÓK LEVELEZÉSE KÁROLYI ANTAL GRÓFFAL.

Takáts Sándor, irodalmunk és művelődésünk történetének nagy-érdemű bűvára, a Károlyi-nemzetség budapesti levéltárában négy irodalomtörténeti értékű levelet talált. Mind a négy Károlyi Antal gróffhoz (1732—1791) van intézve, a szatmári békét közvetítő Károlyi Sándor unokájához. Károlyi Antal gróf a XVIII. század második felében nem csak egyike volt a leggazdagabb főuraknak, hanem a legvitézebbeknek is, a ki már huszonhárom éves korában ezredesi és harmincznégy éves korában altábornagyi rangot viselt a királyné hadseregében. 1787-ben tábornaggyá nevezte ki József császár s mint testőrkapitányt a gárda élére állította. Jótékonyága mérkőzött vitézségével és hazafias